

ОСТАП ГРИЦАЙ.

ШЕВЧЕНКО ЯК УЧИТЕЛЬ.

Передрук з ювілейного числа „Нашої Школи“ з 1914 р.

У ЛЬВОВІ, 1914.

з ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

2012

B. 1002

ОСТАП ГРИЦАЙ.

ШЕВЧЕНКО ЯК УЧИТЕЛЬ.

Передрук з ювілейного числа „Нашої Школи“ з 1914 р.

У ЛЬВОВІ, 1914.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

8(с)У.18. (092)

060к:

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И-35362

„Ну, що-б здавало ся — слова!
Слова та голос — більш нічого!...
А серце б'єть ся, ожива,
Як їх почує. Знать, од Бога
І голос той, і ті слова
Ідуть між люди...“

А се були тільки слова ось простої сирітської пісні, що її колись в мелянхолійний аральський вечір співав бідолаха матрос „тихо, щоб капітан не чув“. Та почув її наш великий невольник-поет, прикований тоді до каторжного корабля, з якого йому веліли відрисовувати сумні як смерть аральські береги і він — затоплений в бліде сяєво самотного місяця — заплакав важко. Ну — що-б здавало ся: слова! Слова та голос, більш нічого... дивуєть ся опісля безталанний, відтворюючи в нужденній каюті по своїому химерне вражінє матросової пісні. Але ось те просте слово пісні навіть в найгореснійшій хвилі життя велить душі почувати подих Божественного.

Знать од Бога — каже з глибокою вірею Тарас.

Він певно не думав тоді про те, що характеризуючи так достойно тихий спів бідолашнього матроса, він дав нам мимоволі одну з найкрасших характеристик поетового слова взагалі. Бо ми вже із віддалі кількадесяти літ глядимо на сей сумовитий аральський вечір і давно вже покрила поета могила, а з матросового гробу нема вже певно і сліду на лоні землі — а проте голос нашого поета заклятий в його сердешні слова все іде між люди і нам все чогось горесно і солодко слухати їх та хотіло-б ся нам заєдно повторити за поетом:

Знать од Бога.

Головно коли іде о Шевченка. Ще хйба тільки давні співаки, ті, що не писали, тільки з уст до уст співали свої пісні, так безпосередно змогли добувати зі себе божественних слів на висказ святого свого почуваня. Ізза тої безумовної безпосередности свого слова він саме такий все свіжий і такий — ска-

жімо се без остраху — ще нині незбагнений, бо почування в нього пливають спіненими філями, такі розбурхані, склублені, горесно зметушені, якими ваготіли колись темним океаном в його душі. Горацієве „*verte stylum*“, Фльоберові кількадевні провірки одного речення в романі, Гайнові боротьби з елегантним усталенем слів в одній стрічці його вірша — те все не існувало для нашого поета. Йому тому короткозорі критики кожної хвилині готові робити закиди зза браку висшого образования, не розбираючи при тім, що ціла природа Шевченкового таланту не тільки не могла стати видатною почвою для якоїсь систематичної *Arg poetica*, але навпаки мусіла-б почувати всі муки Прокрустового ложа, коли-б Шевченко був захотів творити тільки зі становища чистого артизму. В своїй найглибшій природі наш поет був гігантом почування — не гігантом рефлексії, і тому те почуване револютує в нього все, кілька рази приходить ся йому з конечности дати довші систематичні цілоти. Такі чисто ідейні цілоти як „Кавказ“, „Послание“, „Сон“, показують недвозначно, яким безпомічним був наш поет проти свого почування і як йому тяжко було — писати вірші. Бо згадані мною поеми не тільки з артистичного, але і з чисто ідейного боку, се справдішній хаос; читаючи їх справді маєть ся вражінє тих розбурханих, склублених, горесно зметушених филь почування, про які я — не без певного остраху перед фразою — говорив висше, а які нпр. більші драматичні концепції, як ось „Гайдамаки“, або „Неофіти“, або „Марія“, або „Відьма“ — таки просто обезобразжують своєю перемогою. Скажімо те нині сміло — Шевченко не був гігантом рефлексії, не був творцем в найглибшій значіню того слова, він є тільки могутнім органом живлової поетичної сили, якій за всяку ціну треба висказати ся, бо той повний, до варварськості повний висказ даного почування є для неї одною з конечних форм її життя. Йому тому так легко проклинати, глумити ся, кидати ворогови найкріпші слова, благословити, плакати, всміхнути ся і пожартувати, що його не обов'язує ніяке *licet* або *non licet* поетичної рефлексії. Він не пише віршів, тільки виспіває свої почування, він не бачить світа зі становища артистичної краси, тільки зі становища того хаосу, який шаліє в його душі. Кожний його вірш — се сталагіміт кожодчасного болю його душі. Знайти в Шевченка щось, щоби не мало найтіснішої звязи з ним, а по крайній мірі з його безпосереднім середовищем — те просто неможливе. Його Марія тому зведена ним майже до типу його Оксан і Ганусь і Кате-

рин, його Гус пригадує нам його самого, а його всі козаки такі якісь сердешні, мов він сам із тими своїми сльозами на аральським озері. Його всі люди носять на собі признаки його власного вольнодумства, бо йому неможливо не ідентифікувати ся з ними. Тому і типи злочинників в нього, як ось „Варнак“, або оповідаючий в „Москалевій Криниці“, або навіть і Микита в „Титарівній“ — се тільки бідолашні жертви почування, яким трудно не піти за револютою почування в собі. І всі гайдамаки Шевченкові роблять на нас вражінє якихось страшно засліплених, страшно шаліючих дїгий, яким треба було тільки одного лагідного слова, а вони всі були-б вернули назад у свої білі хати в зелених садах. Може тому саме, в почуваню тої з найглибшої душі пливучої непорочности його так часто варварського слова, Шевченко так дуже тужив за признанєм — жіночої аудиторії і мав повне право попри всякі страхїття своїх „Гайдамаків“ — або „Царі“ — сказати:

„І слово забуте,
 Моє слово тихе, сумне,
 Богобоязливе
 Згадаєть ся, і дівоче
 Серце боязливе
 Стрепенеть ся як рибонька
 І мене згадає
 Слово моє, сльози мої,
 Раю ти мій, раю!“

Раю ти мій, раю! Що за дивна щирість почування! Ось чому і кажу, що в Шевченка є передовсім хист безпосередної сповіди, а з тим і несвідома тенденція глядіти на все зі становища кождочасного настрою, а не справді творча свідомість, якої признакою треба повласти певного рода самокритику що до свого почування та до свого слова. Для кого проста спромога висказу є раєм, той не дуже буде числити ся зі словами, а тим менше із вимогами строго артистичних конструкцій. В „Гайдамаках“ Шевченко таки виразно застерігаєть ся проти критицизму в сторону своїх героїв і в почутю солодкости свого розгульного слова каже безжурно:

„Вибачайте, кричіть собі,
 Я слухать не буду,
 Та до себе не покличу, —
 Ви розумні люди,

А я дурень; один собі
 У моїй хатині
 Заспіваю, зарідаю,
 Як мала дитина.
 Заспіваю...“

Як дитина. Всяка критика Шевченкової творчості мусить оперти ся — на мою думку — на тім його культурі простої, дитинячої наївності, яка в нього так ворухить ся от хоч би на звук матросової пісні та видасть ся йому чимось божественним у співака. Слово поета, слово пісні — скажімо — є для нього тому передовсім несвідомим відгуком Божественного і є в першій мірі призначене — для поета самого. Бо те слово — се або його сльози, або його сміх, або його глум, або його проклін. Якбась глибша, чисто предметова ідейність, що виходила би із твору штуки як такого, не звязаного нічим з найглибшим пережитєм поета — мусіла-б бути для Шевченка мертвим постулятом мертвого артизму.

Я наголошую так тому се — *sit venia verbo* — вороже становище Шевченка до всього, що назвав би рефлексією в штуці, що хочу саме говорити про нього як учителя. Бо слово іде між люди, як він каже, і слід поетови своїм словом тих людей чогось навчити. Правда, вже одна з найзідливійших ксеній Шіллера вимірена є проти тих, які жадають від поета, щоби він людство поучав. І проти нічого не змагаєть ся наша модерна естетика так, як ось проти якогось принципу утилітаризму в штуці. На те-ж ми і винайшли клич *l'art pour l'art*, щоб сказати глупому снобови, що артисти не є бакаларами житєвого „ти повинен“. Штука є королівсько свобідна і їй не слід бавити ся тим, що нас може на дусі піднести, а що готово нас зіпсувати. Принявши з реалізмом XIX в. девіз „*Homo sum*“ за начальний клич штуки, ми модерні не оглядаємо ся богато на те, яка мораль містить ся в творі артиста. Мадонна Рафаеля нас так само артистично радує, як і пів-нага бакхантка Макарта або дихаюча змисловостю дівоча головка *Greuze*-а, вдохновена мудрість Гетого так само вартісна, як і очайдушні сповіди Горкієвих волоцюг та злодіїв. Але ось — туга за Божественним, вивольюющим, глибоко ідейним в нас все таки не спить і ми кінець кінців все з вдячністю бачимо поета в ролі педагога. Нехай, що Шіллер зідливо говорив про того морального бука, якого домагаєть ся від поета спрагнений житєвої науки філістер. Шіллер ось сам є одним з найглибших учителів людства. І наші

найскрайніші модерністи, коли вони є тільки справдішними поетами — проповідують навіть дуже пристрасно слово про те, як вони бачуть світ і що з їх погляду виходить. Адже воно іде між люди — скажімо ще раз за Шевченком. Чому би тому глибше не подумати над тим, що те слово дасть людині з чисто-ідейного боку і як оправдає те своє горде :

Од Бога?

Ну, коли поглянути з того боку на твори Шевченка, то маючи на оці те, що я сказав висше про найглибший характер його творчости, мусимо сказати, що наш поет вже з природи не був надто предестинований до великої педагогічної ролі. Коли живлова сила первісного, безпосередного почування водить трохи не все рукою поета, коли він з певного рода свідомою гординою раєє своїм словом на гнів тим, які бажали-б від нього строгого критицизму в сторону сюжету, то ясно, що такий поет не буде багато числити ся з з моралізаторським facit свого твору. Адже ми знаємо, що не для людей і не для слави, а для себе самого Шевченко віршував мережані та кучеряві вірші свої. Головно підчас заслання йому їх таки конечно треба було.

„Мені легшає в неволі,
Як я їх складаю;
Зза Дніпра мов далекого
Слова прилітають
І стелять ся на папері
Плачучи, сміючись,
Мов ті діти, і радують
Мою сіру душу,
Убогую...“

Плачучи, сміючись мов ті діти! Все Шевченко творить зі становища чисто особистої його житєвими обставинами обуслівленої потреби і тому його слово зі своїм жалем і зі своєю радостью є передовсім квестією його найінтимнішого „Я“ — так сказати. В чудовій апострофі до „Музи“ Шевченко таки боготворить той інтимний, скажім сестрянний, характер своєї творчости:

„А ти пречистая, святая,
— — — — —
О чарівниченько моя!
Мені ти всюди помагала,
Мене ти всюди доглядала.
В степу, безлюдному степу,

В далекій неволі
 Ти сіяла, пишала ся,
 Як квіточка в полі.
 Із казарми нечистої
 Чистою, святою
 Пташечкою вилетіла
 І понадо мною
 Полинула, заспівала
 Ти, золотокрила,
 Мов живущою водою
 Душу окропила!
 І я живу і надо мною
 З своєю божою красою
 Горш ти, зоренько моя...“

Осьтак до своєї Музи міг озвати ся справді тільки поет, для якого штука є в першій лівій висловом його серця. Що однак тим чином така необчислена, наскрізь ірраціональна потуга як серце легко веде поета на розстаї того, що я назвав би контрадикцією настрою, те певна річ, а як мало така іноді сама себе негуюча настроєвість годить ся із жезлізними обрисами якоїсь педагогії, то зрозуміти не трудно. І Шевченко сам раз вдумливо говорить про кумедність того людського серця:

„Диво дивнее на світі
 З тим серцем буває:
 У вечері цураєть ся,
 В ранці забажає,
 Та так тяжко забажає,
 Що хоч на край світа
 Шукать піде...“

І коли би хто схотів зі становища постулату одноцільності артистової штуки дошукувати ся в Шевченка гармонії одного почування, той легко знайшов би просто хаос настроєвих контрадикцій у нього. Не тільки між поодинокими віршами, але часто у одним і тим самим віршу ми бачимо два, іноді три лица Шевченкової Музи. Тим то і поясняєть ся те, чому ми у нього попри зглядну обмеженість його світогляду можемо говорити про імпозантне багатство його внутрішнього овиду. Одно основне почуванє розбуджує у нього бурхливі скалі усього найглибшого, що дорогою асоціації лучить ся з вихідним акордом настрою, і так повстає той суворий своїм видом для уха розніженого

нашою культурою форми іноді нескладний Шевченковий вірш, який промавляє до нас немов всіма язиками поетової душі.

„А он старе Монастирише,
 Колись козацькеє село.
 Чи те воно тогді було?
 Та все пішло царям на грище:
 І Запороже і село,
 І монастир святий, скарбниця —
 Все, все неситі рознесли,
 А ви, ви, гори, одлали!...
 Бодай ніколи не дивить ся
 На вас, прокляті!“

Але зараз же по тім проклові читасть ся:

„Ні! ні!
 Не ви прокляті, а гетьмани,
 Усоблики, Ляхи погані...
 Простіть, високії, мені,
 Високії і голубії,
 Найкращі в світі, найсвятії!
 Простіть! Я Богу помолюсь...
 Я так її, я так люблю
 Мою Україну убогу,
 Що прокляну святого Бога
 За неї душу погублю!“

Проклін і благословенство, молитва і проклін опять — просто як грище филь на збурханій поверхні океану! І так воно повтараєть ся трохи не всюди у нашого поета. Спокійна, зрівноважена одною думкою рефлексія все мусить розбивати ся в нього до скель тих нічим неприборканих почувань болю, гніву, захвату і розпуки, які ціле жите ранили душу співака України. Тим то й кажу, що сей видатно настроєвий характер Шевченкової поезії зле годить ся з нашими постулатами що до педагогічної її сторони, якої найвидатнішою признакою треба би нам конечно поставити гармонійний спокій і певного рода внутрішнє заокругленє, — так необхідні при всім, що називаємо наукою. Чи одначе ті пристрастні відпливи і припливи Шевченкових настроїв ніколи не викидають зі свого лона перлин найчистішої житевої мудрости? Чи слід нам тому, ізза химерности його хвилевих почувань справді дивити ся на нього як на безвольну жертву свого страдаючого серця?

Ні.

Бурлива настроєвість Шевченкової поезії не хмарить його ока ніколи до тої степені, щоб лишити нас по перечитаню його віршів в повній непевности що до того, чого хоче поет, чого бажає від нас і що бажав би поставити світочами нашого духового життя. Тільки що при глибокій настроєвості його творчости ми не повинні дошукувати ся в нього висказу житєвих ідеалів у формі так скінчено подуманих і так бездоганно виведених ідейних цілостей, як ось у рефлектєра Шіллєра, лишень інтуїційно відгадувати та схоплювати ті зелїзні звена великих ідей, на яких наче на підморських палях метушили ся филї Шевченкового почуваня. Правда — нам легко було-б розв'язати наше питанє про Шевченка як вчитєля, коли-б ми ось нацитували такі зразці з його віршів, як:

„Учіте ся, брати мої,
Думайте, читайте,
І чужому научайтесь
Й свого не цурайтесь“ —

або: „Як би ви вчились так, як треба,
То й мудрісь би була своя...“

та з тих і подібних їх кличів вивели ідеальний образ поступової душі, якої одним стремлінем є просвіта та добро та правда, але в таких безпосередних зазивів до науки не добре було-б — на мою гадку — а може і тяжко висновувати рішаючі заключєня що до педагогічної сторони Шевченкової штуки. Я смію ось сказати, що наш нинішний ultra-образований світ не буде надто високо цїнити таких постулатів в сторону образования та науки. Воно прецінь самозрозуміла річ, що поет ставляєть ся речником просвіти, а не анальфаетизму. У Шевченка можна би такі — скажімо те — трохи дешєві зазиви до книжки оправдати та порозуміти браком просвіти у його темній, поневоленій суспільности і можна би додати, що такі безпосередні зазиви до просвічуваня себе в його устах з огляду на його час були просто — ділом. Та попри науку в дослівнім значіню мусимо ще розрізнити те становище, з якого поет дивить ся на житє як таке, і саме в якості того становища мусимо найти те найціннїйше із житєвої мудрости, що поет лишає нам в спадщинї по собі.

Яке-ж те становище у Шевченка?

Мабуть я не дуже ошибаю ся, коли з певною засторогою

скажу, що тим найглибшим становищем, в якого Шевченко дивить ся на прояви життя — се любов до безталанної людини. Коли ми в „Марині“ читаємо:

„Мій Боже милий!
 Даруй словам святую силу,
 Людськеє серце пробивать,
 Людській сльози проливать,
 Щоб милость душу осінила,
 Щоб спала тихая печаль
 На очі їх . . . . .
 . . . . . щоб навчились
 Путями добрими ходити,
 Сьвятого Господа любити
 І брата милувать — —“

то годі не вичути тут глибокої симпатії до — людських слів і годі не відчути, що для сього поета слово „любов“ не було фразою. А коли читаєть ся раз:

„Кого я де, коли любив?
 Кому яке добро зробив?
 Нікого в світі, нікому в світі,
 Неначе по лісу ходив —“

то мимохіть маєть ся вражінє, що Шевченко відносини людини до людини розумів просто по євангельськи. Слухаймо лишень:

„Буває иноді старий
 Не знає сам, чого зрадіє,
 Неначе стане молодий
 І заспіває, як уміє.
 І стане яско перед ним
 Надія ангелом святим,
 І зоря, молодість його,
 Вітає весело над ним.
 Що-ж се зробило ся з старим?
 Чого зрадів отсе? Того,
 Що, бачите, старий подумав
 Добро якесь комусь зробить.
 А щс-ж, як зробить! Добре жить
 Тому, чия душа і дума
 Добро навчила ся любити.
 Нераз такому любо стане,
 Нераз барвінком зацвіте.“

Оттак, буває, в темну яму
Святеє сонечко загляне,
І в темній ямі як па те
Зелена травка поросте“.

Так — *prima caritas ab tu* — те і найвище щасте нашого ultra-суб'єктивного настроївця. Не дасть ся заперечити тому, що при визначно суб'єктивній вдачі нашого поета таке становище проти людини є глибоко етичне і для нинішнього і потомного читача справді виховуюче. З того просто безмежного почування любови до спів людини пливе майже вся оповідаюча поезія Шевченка. Цілий ряд його любовних віршів чи там поем („Між скалами неначе злодій“, „У Вільні городі преславнім“, „Удовиця“, „Мати покритка“, „Княжна“, „Титарівна“, „Марина“, „Сотник“, „Москалева криниця“, „Катерина“, „Відьма“, „Наймичка“) — по части тут, в тій пристрастній любови Шевченка до поневоленої, або покривдженої, або грішної, або просто нещасної людини має своє найглибше жерело. Я кажу: „по части“, бо і те треба взяти під увагу, що інколи вражаючі малюнки дівочої любови („Невольник“, „Черниця Маріяна“) плывуть мабуть також і з тої незаспокоєної ніколи в Шевченка потреби любови, яка йому опісля велить написати вірш: женити ся хоч би і на чортовій сестрі. Та полишаючи тепер на боці питання про еротіку Шевченкових творів, я наголошую головню його високо гуманне становище проти упавшої жінки і саме тут добачаю найкрасший тріумф його евангельської любови до людини. Головню тут, де його ніжне серце захоплене є не тільки співчутем, але і красою людини, його поезія добуває чудових, у автора „Гайдамаків“ просто дивних звуків:

„І станом гнучким і красою
Пренепорочно-молодою
Старії очи веселю,
Дивлю ся иноді, дивлюсь,
І чудно, мов перед сьвятою,
Перед тобою помолюсь.
І жаль мені старому стане
Твої божої краси.
Де з нею дїнеш ся вси?
Хто коло тебе в світі стане
Святим хранителем твоїм?
І хто заступить? хто прикриє

Од зла людського в час лихий?
 Хто серце чистее нагрів
 Огнем любови, хто такий?
 Ти сирота, нема нікого
 Опріче праведного Бога.
 Моли ся-ж серце! Помолюсь
 І я з тобою!..."

Таких місць, надиханих просто ангельською любовою до людини, у Шевченка багато. З тої любови пливе такий жемчуг людського почування, як те місце в „Черниці Маріянї“, де поет каже:

„Тоді мої любі, як мене не стане,
 Згадайте про мене, про мою Маряну,
 Я вам з того світа серцем усміхнусь,
 Усміхну ся — —“

і пливе з неї ся характеристична для Шевченка апотеоза матери, яка йому звеліла раз зітхнути:

„У нашім раю на землі
 Нічого красшого немає,
 Як тая мати молодая
 З своїм дитяточком малим“,

бо слово мати — як звісно — для нашого поета найкрасше слово. Те друга річ, що те співчуванє з другою, головню як жінка безпомічно-безталанною людиною є тісно звязане з цілою судьбою Шевченкового життя і є в ньому добра половина його власної сиротинської траїки, зза чого можна сказати, що його любов до людини розстелюєть ся із самозрозумілою льюїкою на канві його власного Богом забутого поневолення судьбою. Але проте треба сказати, що висказ тої любови такий щирий і такий глибокий, що овіває нас вже не тільки поетичною красою, але таки подихом етичного постулату, в'якім слід бачити один з найтривкіїших принципів його суспільно-житєвої педагогії. Його співчутє з незavidною долею кріпачки та покиненої або осироченої любком дівчини веде його опісля в простій дїяї до обожаня родинного життя та — дитини. Правда, і тут ми можемо стрічаємо ся не так з філософичною доктриною, як ось у Шіллєра, тільки з конечним відгуком поетової душі на його горєсну самоту, але проте слід сказати, що і тут сей суб'єктивний складник стає — так сказати — правилом житєвої мудрости.

„Благо тобі, друже брате,
 Як є в тебе хага;
 Благо тобі, як у хагі
 Є з ким розмавляти.
 Хоч дитина немовляща,
 І воно вгадає
 Твої думи веселії,
 Сам Бог розмавляє
 Непорочними устами — “

так мабуть сказав би всяк модерний педагог і згодила би ся з нашим поетом певно пані Еллен Кей. А так глибоко почуває поет святість того родинно-дитинячого почування, що коли бачить, як мати арештованого Костомарова іде „чорнійша чорної землі неначе з хреста знята“, то він, Шевченко, може раз самотній радіє своїм сиріцтвом, неначе щаслив тим, що своєю недолею не — закровавив нікому душі.

„Молю ся, Господи, молюсь
 Хвалить тебе не перестану,
 Що я ні з ким не поділю
 Мою тюрму, мої кайдани...“

Prima caritas ab tu! Те — на мою гадку — є дуже виховуюче в Шевченка, хоч би тому, що з наших модерних поетів ніхто того в нього не навчив ся, тільки всяк залюбки ставить ся гордим орлом, для якого очевидно всяка любов до глупої товпи є необхідним реквізитом поетичного костюма. І коли наш поет з глибин тої любови до висшого добра, значить до щастя всіх людей каже:

„І хочеть ся, Боже милий,
 Як хочеть ся жити,
 І любити Твою правду,
 І весь світ обняти — “

та так часто, та з такою покорою звертаєть ся до Господа, то мусимо сказати, що о скільки висше понята релігійність світогляду є найкрасшою запорукою виховуючої вартости якоїсь поезії — то ся релігійність у Шевченка з деякою засторогою є дана. А застерігаю ся я що до генералізованя того принципу Шевченкової поезії тому, що згадана вже мною настроєність його творчої методи — sit venia verbo, poeta! — іноді дуже ярко нищить цілком і вражінє тої його вже порушеної мною любови до

людини і вражінє його глибокої релігійности. Головно на тій послідній точці наш поет є просто Протеєм. Ми всі знаємо дуже добре гострі слова з „Заповіту“:

„Як попесе в України
У синєє море
Кров ворожу, отгоді я
І лани і гори,
Все покину і полвну
До самого Бога
Молити ся. А до того —
Я не знаю Бога!“

Непонятно нам, правда, потому читати таке:

„Смирїте ся, молїтєсь Богу
І вгадуїте оди другого,
Свою Україну любїть,
Любїть її! Во время люте,
В останню тяжкую мїнуту
За неї Господа молїть — “

та інтересно нам протягом цілої лектури Шевченкових творів бачити, як дуже його становище проти Господа і проти людей зависиме є від перемоги настрою. Є в Шевченка місця, яких не постидав би ся ніякий вдохновений пророк, але є і місця, якими не погордив би і заїлий ворог всякого Божественного, коли би йому треба було кинути якийсь пекучий докір в сторону Провидїнїя. Так само і що до людей. Ось вже навіть святїсть батька та матери Шевченка з легким серцем усуває на друге місце, коли еротичний сюжет запалить як слїд його легко податливу, все по лїнії хвиливого почуваня працюючу уяву:

„Хто спитає, прївітає
Без милого в світї?
Батько-мати — чужі люди,
Тяжко з ними жити! — “

а концепції в „Княжній“, „Утоплєній“ та сцена прашаня в „Катеринї“ є що найменше дуже визначними рівноважниками концепцій в „Совї“ або „Наймичці“. Мушу сказати також, що по-стать батька в „Сотнику“ робить на нас іноді немиле вражінє якоїсь еротичної аномалії і все менї здаєть ся, що тут виправдати можна автора тільки трагікою його власного нещастя на точці любови до жінки, яка йде за ним майже ціле жите. Так само сильно підлягає настроєви його становище до людини, яке

переходить дуже часто, а інколи вірш за віршом в найскрайнійший песимізм. Шевченко любить передовсім героя. А для того, що є побіч його героя, у нього майже все є чорний малюнок.

„Де-ж ті люде, де-ж ті добрі,
Що серце збиралось
З ними жити, їх любити?
Пропали, пропали!“

Або: „Не питайте, чорнобриві,
Бо люде не знають;
Кого Бог кара на світі,
То й вони карають...
Люди гнуть ся як ті лози,
Куди вітер віє,
Сиротині сонце світить,
(Світить та не гріє).
Люде-б сонце заступили,
Як би мали силу —
Щоб сироті не світило,
Сльози не сушило“.

Або: „Не показуй людям слези,
Терпи до загину — “

а головво: „З собаками, мій сночку,
Кохай ся на дворі!
Собаки злі, покусують,
Та не заговорять,
Не розкажуть, сміючи ся...
З псами їсти й пити...“

Те тільки в одній поемі. Протягом одначе цілої групи Шевченкових віршів подибуєть ся іноді дуже яркі і дуже безнадійні вискази що до людини як такої, зва чого й кажу, що гуманність Шевченка відносить ся головво до безталанних осібняків, значить до душ, які він міг відчутти симпатичним нервом своєї власної істоти. Я хотів би тому тут сказати, що говорячи про Шевченка як учителя, нашого учителя, ми не повинні все тільки цитувати золотих слів з „Посланія“ та з других вже давно нами апробованих його поем, тільки з цілою любовою до його спадщини поглянути критично на цілість його творів і поспитати себе, чи наш традиційний культ Шевченкової штуки не схмарив нам погляду на деякі сторони його творчости, значить світогляду, які годі все тільки пхати на карб його поневоленя

та любови до України. З видвигненим мною його принципом любови до людини, значить отже глибоким розумінням людини, не годить ся ось вже таке — скажимо — те безкритичне становище, яке Шевченко займає до всього, що не є вольним Українцем. Пан, ксьондз, цар — се уроджені представники тьми. Очевидно, Шевченко говорив тут зі становища поневоленого кріпака. Але нас дразнило би ось, коли-б Шіллер на квестію устрою суспільного все був глядіз з узкого вікна віртенбергської академії і він може тому саме такий великий поет, що від хаосу „Розбійників“ видвигнув ся на осяяні вершини світогляду в „Das Lied von der Glocke“. Від великого поета жадаємо такого образу світа, в яким всі з'яви того світа знайшли би своє конечне жерело і своє оправдане. Великий поет муєть бути строгим критиком житєвих проблемів, бо нація вчить ся від нього його світогляду і пре з „печатю його духа“ в подальші віки — як каже Франко. Є квестії житя, які не дадут ся трактувати настроєво. До таких квестій зачисляю суспільні питання в їх найглибшій значіно, релігійні та питання творчости. Шевченко одначе не мав в собі великого хисту до чисто рефлексийного трактованя сих так важних справ. У нього поет-настроївець зовсім подавляє поета філософа. Тим то й є його всі погляди все в безпосередній зависимости від того могутнього почуваня болю, яке шаліло в ньому при кожній глибшій надумі над власною долею. Його ідеали є все в небезпеці стрінуті ся на найближшій сторінці з повним запереченєм своєї вартости. Ось філософія любови до найменшого брата не гармонізує як слід з тими пристрастними проклонами в сторону ворогів та з тими іноді дуже терпкими словами про людей, які угаєним вістрем звертають ся так часто до них на сторінках його більш песимістичних настроїв. Принцип все-опрощення, голошений в „Між скалами неначе злодій“ — не годить ся гаразд з невсипущою ворожнечою Шевченка до тих, яким судило ся бути керманичами суспільного житя. Його сильне наголошуване потуги любовного почуваня якось нескладно виглядає коло „Царів“, де те, що у кріпака було би тільки потребою душі, стає конечно панським злочином. Шевченко не все глядить на світ sine ira et studio. Прояви житя є для нього здебільшого правилом виключеного третього. Пан contra кріпак — tertium non datur. Значить, становище повного суб'єктивізму почуваня. Що такий безумовний суб'єктивізм одначе не дав йому все ясно глядіти на вартість житя як такого — про те може скажуть ся в другій частині сеї спроби.

B 1.002

ОСТАП ГРИЦАЙ.

ШЕВЧЕНКО ЯК УЧИТЕЛЬ.

Передрук з ювілейного числа „Нашої Школи“ з 1914 р.

У ЛЬВОВІ, 1914.

з ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.